

16. Hermann Schuller, *Georg Deidrich und sein Hodoeporicon*, Deutsche Forschung in Südosten, 1943, 83.
17. Fr. Teutsch, *Die Studierenden aus Ungarn und Siebenbürgen aus der Hochschule in Heidelberg*, Archiv des Vereins X, 183.
18. Gál K. i.m. 385.
19. Joseph Trausch. *Schriftsteller-Lexikon der Siebenbürger Deutschen I*. Kronstadt, 1868, 252.
20. Gál K. i.m. 513.
21. 1591-ben Szamosközi István Sombori Sándor kíséretében Rómában jár, ugyanezen évben Sombori a páduai juristák anyakönyvében is szerepel. Vö. Veress A., *Matricula et acta i.m. 273. 1593. 11. Junii Alexander Sombori ex Italia rediit* (más kéz:) *Albam. Vö. Szilágyi Sándor, Szamosközi István történelmi maradványai*. Tört. Tár 1889, 33; Kornis György anyjának 1593. júl. 25: „Mihály öcsémnek küldtem vala Sombori Sándor uramtól egy szép kis könyvet”. Veress A, *Matricula et acta*, i.m. 519.
22. *Oratio Joannis Zilvasii praemissa disputationi publicae in synodo orthodoxorum Vngarum Vasarhelyini celebratae, anno 1591, mensis Junij die 13 Cibinii MDXCI Crato*. Vö. R.M.Ny. 675.
23. Ad . . . Joannem Zilvasium Desinum, amicum suum integerrimum. Georgii Deidrichii anagrammatismus: Ovis salva es in sinu Dei.
24. *Szászvárosi és Tordai sz. Ecclesiák múltja és jelene*. Az Erdélyi reformata Anyaszentegyház Évkönyve 1863-ra. Kolozsvár, 1863, 392—3.
25. In causa Joannis Szilvasii pontificiorum castra sequentis et propter e parochia Szaszvarosiensi ejecti. 1595. 22. Junii. Per multas supplicationes nostras impetravimus a serenissimo principe, ut Zilvasius prius ei loco prospecto a nobis emigraret, sed adhuc restat unus scrupulus, quo nisi prius amato a nobis secedere non vult vir Albert Amlacher, *Urkundenbuch zur Geschichte der Stadt und des Stuhles Broos*, Archiv des Vereins XV. 1880, 469—470.
26. Die Lichter haben hietzu getragen der Apostata Szilvasi Janos, ehedems Pfarrer zu Zazwaros, D. Cancellarius Stephanus Josika, Markus Benknerus Coronensis und viele andere mehr, vö. Eugen von Trauschenfels, *Deutsche Fundgruben*. Kronstadt, 1860, 33.
27. *Antiquitas et perpetua dvratio fidei Catholicae [. . .] Collectae per Joannem Szilvasi concionatorem catholicum*. Claudiopoli, 1597 typis Heltanis. Vö. R.M.Ny. 808.
28. Respondebat dominus rector (Deidrich): ego id feci partium visendi, partim et devotionis gratia. Subjecerat dominus Lucas (Hermann): ergo factus es apostata, nam minime hoc fecisse debe. Das Prozessakten Deidrich—Hermann, Herm. Vö. Fr. Teutsch, *Geschichte des ev. Gymnaziums A.B. in Hermanstadt*, Archiv XVII 35—36.
29. Pavel Binder, *Date despre picturile murale din secolul al XVI-lea de la Braşov şi Sibiu*, Buletinul Monumentelor Istorice: 1971 nr. 2, 16—18.
30. R.M.Ny. 673, 674, 706, 707, 708, 734.
31. Seivert, *Nachrichten von Siebenbürgischen Gelehrten*. Pressburg, 1875. 73.
- Vö. Gál K. i.m. 514.
32. R.M.Ny. 859.

GAAL GYÖRGY

A KOLOZSVÁRI UNITÁRIUS KOLLÉGIUM KÉZIRATOS LAPJAI*

„A feltörő szellemet földi hatalom ideig-óráig gátolhatja ugyan emelkedésében, de időfolytán kinő a bérci sas szárnya, s szabad röptében kineveti az ólálkodó vadásznak szégyenbenmaradt golyóit“ — így kezdi Kozma Ferenc *A kolozsvári Unitarium Collegium Ifjúsági olvasó és iro-*

* Utunk 1982. 23. számában „Barátság láncai 1829—1982” címen jelent meg.

dalmi körének múltjáról a kiegyezés évében megjelentetett könyvecskéjét.¹ Akkor már közel négy évtizedes önképzőkori munka történetét rögzíti kronologikus összeállításában.

Az Unitárium Kollégium diákjai ugyanis az elsők között érzékelték a reformkor új szellemét, álltak a kor haladó eszméinek szolgálatában. Az általános politikai célok mellett leginkább a kollégium maradi oktatási rendszerének megváltoztatásáért és a latin helyett a magyar tannyelv bevezetéséért küzdöttek. Már az 1810-es évek végén ismételten kérték, hogy egyes tárgyakat magyar nyelven adjanak elő, de mindig elutasító választ kaptak. Még az 1840-es években is büntették a magyar szó használatát tanítás idején. Nem csoda hát, hogy a felsős diákok egy csoportja Gálfi Sándor vezetésével az 1829/30-as tanévben Baráti Kört alapított a tantervből kiszorult anyanyelvi műveltség ápolására, fejlesztésére. Rövidesen Szentiváni Mihály és Kriza János is csatlakozott a körhöz. Magyar folyóiratokat olvastak, egymás írásait vitatták meg, s a sikerültebbekből kéziratok köteteket állítottak össze. Első ilyen gyűjteményük *A Barátság Láncja* címet viseli, s címlapján az 1829 októberi dátum olvasható. Rövid időn belül Kulcs, Emlény, Rózsabokor (1831, 1833), Viola-emlékfüzér (zsebkönyv 1833) címmel készültek verseket, beszélyeket, színdarabokat tartalmazó kötetek: Gálfi, Kriza és Szentiváni kritikai cikkei egy önálló Bírálattárban (1832—1839) kapnak helyet. E kötetek legtöbbször mindmáig fennmaradt a kollégium kéziratárában.²

A bölöni Farkas Sándor ösztönzésére 1833-ban megalakult kolozsvári úri kaszinó példájára az unitárius diákok 1834-ben Olvasó Társaságot alapítottak. Ennek célja a külföldi könyvek beszerzése mellett a gondolkodás és anyanyelvi beszédkészség fejlesztése, valamint a tudásvágy felkeltése volt. A Társaság hivatalos díszkönyve a *Remény* címet viselte. Ide jegyezték be kézírással a legjobban sikerült, megvitatott irodalmi alkotásokat. E kezdeti szakaszból a Reménynek 3 kötete maradt fenn: 1834/35, 1836/37, 1837—39. Bár nincs rajtuk évfolyamjelzés, periodicitásra utaló adat, e Remény-köteteket a kolozsvári diáklapok első jelentkezésének tekinthetjük. Mellettük két évig *Serdület*, majd *Virulat* és *Ebredő* címmel is állítottak össze kéziratok gyűjteményeket. Az utóbbi zsebkönyvet 1837—38-ban a későbbi híres történészek, Kőváry László és Jakab Elek szerkesztik. Ekkor indul meg az Olvasó Társaságban elmondott hivatalos beszédek jegyzőkönyve is, a *Beszédvár* (1834—1853).

Az Olvasó Társaság legjelentősebb teljesítménye azonban a kéziratok gyűjteményekből összeválogatott és nyomtatásban közzétett *Remény* zsebkönyv (1839) volt. 377 lapján 31 szerző versei, prózai írásai olvashatók. A kötetet megküldik Toldy Ferencnek, aki lelkesedéssel ismerteti azt a Figyelmezőben, sőt átvesz anyagából, dicséri az erdélyi példamutatást.³ A rendkívüli siker szemet szúr a Főkormányzatséknél, s megtiltják, hogy az egyes kollégiumokban létrejött önképzőkörök kapcsolatot tartsanak fenn, nyomtatott könyveket adjanak ki. Erre Szentiváni falusi magányából visszatér Kolozsvárra, kezébe veszi a *Remény* szerkesztését, s magánvállalkozásként jelenteti meg a második és harmadik kötetet.⁴ A Remény körüli szerkesztői-kiadói munka egész mozgalmat hozott létre, a reformkori erdélyi fiatalság legjavát, Szentivánin kívül Krizát, Kőváryt, Jakab Eleket, Mentovich Ferencét és Medgyes Lajost serkentette munkára. A Remény szellemében nevelkedett a 48-as kolozsvári ifjúság legöntudatosabb csapata.⁵

Ma már nehéz megállapítani, hogy a negyvenes években folytatták-e a kézírásos Remény szerkesztését, egyetlen kötete sem maradt fenn, lehet azért, mert a forradalom idején hadikórházba átalakított iskolában az Olvasó Társaság könyvtára őrizetlenül hanyódott.

Míg a reformkorban az önképzőkori munka a latinnyelvűség ellen irányult, az 1848-as forradalmat követően Bécs németesítő iskolapolitikájának ellensúlyozására alakulnak újra az olvasótársaságok. Erdélyszerte a kolozsvári Unitárius Kollégiumé az elsőség érdeme: már 1850-ben újjáalakítják olvasótársaságukat. Gyűléseik rendszertelenek, de 1851/52-ben *Heti Lap*, a következő tanévben *Rózsa Levelek*, végül 1853-tól újra Remény címmel állítanak össze diáklapot. Ez már periodikus kiadvány, számozzák, dátummal látják el, 1857-től alcíme is van: „Közlöny a szépirodalom köréből“. A diákok ekkor egyes tanárok többé-kevésbé nyílt támogatását is bírják, s céljuk az eredeti alkotások megvitatása mellett a magyar irodalom kiemelkedő műveinek, a forradalmat tükröző költészetnek minél alaposabb megismerése, az anyanyelv pallérozása. Mindezek ugyanis hiányoztak a tantervből. A Remény a szokásos verseken, beszélyeken kívül a diákélettel is foglalkozik, leírja például egyik tűzoltási akciójukat. Az 1860-as évektől a receptre készülő versek, beszélyek mellett „tudományos“ cikkek is olvashatók oldalain. 1865-től nyomtatják a Remény címlapját, kéthasábosan írják szövegét. A Reménnyel párhuzamosan 1862/63-ban *Kikelet*, 1864—1875 között *Fény és Árny* címmel állítottak össze kézírásos lapot. Ez utóbbi „Közlöny a kritika, esztétika és tudomány köréből“ nem egyszer vitába keveredett a Remény szerkesztőivel. Valóságos sajtóélet folyt a kollégiumban. 1871-ben 224 lapos Remény-Emlékkönyvet⁶ jelentettek meg: 26 szerző verseiből, jeleneteiből, elbeszéléseiből válogattak. Közöttük Jékei Aladár. Kozma Ferenc, Rédiger Géza, Pálfi Károly néhány műve.

— A kiegyezést követően az 1870-es években az önképzőkör hivatalos fórummá vált. Működését az iskolai szabályzatok írták elő, tették kötelezővé a két felső gimnáziumi osztály számára. Felügyelete egy-egy megbízott tanár hatáskörébe tartozott. Tanév elején megválasztották a diákelnököt, a titkárt, aki legtöbbször a lap szerkesztője is volt, a jegyzőt, valamint a lap egy-két kiadóját — rendszerint alsóbb osztályos diák —, aki csekély fizetség ellenében a lapszámokat kézírással összemásolta. Hetente tartottak köri gyűlést, az ott felolvasott anyagból állt össze a lap egy-egy száma. A Reménynek évi 20—25 száma készült el. Ekkoriban hasonló önképzőköre és diáklapja volt mindegyik felekezeti kollégiumnak. A kolozsvári Református Kollégiumban 1863-tól szintén Remény, a Római Katolikus Főgimnáziumban ugyancsak 1863-tól *Hajnal* címmel állítottak össze kézírásos lapot.⁷

A századfordulón a legtöbb kollégium diákköre és diáklapja teljesen a tanterv függelékévé válik, munkájának eredményességét nagyrészt az iskola szelleme és az irányító tanár rátermettsége határozza meg. A kézíratos diáklap is többnyire elveszti jelentőségét, sikertelenül a nyomtatott folyóiratokat utánozza vagy emlékkönyvvé alakul át. A katolikus diákok *Hajnala* 1901-ben meg is szűnik.⁸ Az Unitárius Kollégium demokratikus szelleme és sok tehetséges diákja azonban elég színvonalas önképzőkori életet alakít ki, a Remény továbbra is fórum marad. Az Önkép-

zökör 1901-ben, mikor az iskola új, modern épülete elkészül, felveszi Kriza János nevét. Létrehozzák a Remény-alapot, hogy egy nyomtatandó zsebkönyv anyagi fedezetét biztosítsák. A századfordulótól 1922-ig Pálfi Márton, a jőnévű filológus a kör irányítója. Az egyes Remény-számok az iskolai élettel kapcsolatos vezércikket, 5—6 verset, 1—2 elbeszélést, vagy fordítást, esetleg ünnepi beszédet, valamint szerkesztői üzeneteket tartalmaznak. A cikkek legtöbbször álnévvel jegyzik, de a lap végén feltüntetik a munkatársak névsorát.

A századunkban megjelent Remény-évfolyamokat érdemes alaposabban szemügyre vennünk, mivel az ekkori szerkesztők, munkatársak közül többen a romániai magyar irodalmi-művelődési élet neves személyiségeivé lettek.

Az 1902-ben érettségizett Orbók Lóránd Gyöngyösi-tanulmánya és Goethe-fordításai még nem sejtetik, hogy szerzőjük a magyar művészi bábszínhátszás megteremtője, majd Lorenzo Azertis néven spanyol drámaíró lesz, akinek Kuncz Aladár a Fekete kolostorban állít emléket. Varga Béla Brassai- és Dávid Ferenc-életrajzai sem utalnak a későbbi rangos filozófusra. Annál korszakalkotóbb a lap történetében az 1903/1904-es év, amikor Borbély István a szerkesztője. Ő maga ír elbeszélést, megemlékezést (Garay Jánosról, E. Kovács Gyuláról, Fadruszról, Jókairól), összehasonlító tanulmányokat. Az utolsó számban így jellemzi a lezárt évfolyamot: „Évek hosszú során át Reményünket a sok vers töltötte meg, hol sikerrel, hol sikertelenül, néha megjelent egy értekezés vagy elbeszélés is. Az idén változtak a viszonyok. Az ifjúság közül csak a tehetségesebbek verseltek, nem nagy számmal, de kielégítő sikerrel. [...] Az ifjúság munkakedve az idén a prózairásban nyilvánult. Elbeszélést, értekezést egyforma kedvvel, nagy számban írtak. Meg kell említenem végül, hogy a Reményben az idén nyitottunk tért a matematikai dolgozatok előtt, mi eddig nem volt még. Az újításhoz tartozik az is, hogy az eredményesebb dolgozatokat illusztráltuk, sőt önálló rajzok[at], festményeket is közöltünk.“

Az így megújult lapban már az álnevek használatáról is lemondanak. 1905/6-ban Müller Gyula elnök a kör merev ülései ellen lép fel, néprajzi cikkek, a nemzetiségeket bemutató írások közlését, az önálló esztétikai gondolkodás fejlesztését szorgalmazza.⁹ Gálffi Zsigmond, a későbbi klasszika-filológus, műfordító, az iskola igazgatója, Orbók Attila a neves szerkesztő, regény- és színműíró valamint Kiss Elek, a leendő püspök verseket közöl, Borbély Ferenc a kollégium majdani irodalomtanára itt jelemteti meg első tanulmányait. 1907—1910 közötti Ligeti Ernő novella-kísérletei (és tanulmánya Kiss Józsefről), Kapp Elemér — későbbi botanikus — történelmi írásai, valamint Tóth István rendkívüli tehetségét már ekkor sejtető illusztrációi teszik érdekessé a számokat. 1910-től a rajzok, festmények mellett feltűnnek a beragasztott fényképek, sőt a kották is — eredeti szerzeményekkel. A 10-es évek elején a zenei rovatnak ad új lendületet Lakatos Imre [István], a leendő zenetörténész.¹⁰ Bemutatja a zeneirodalom klasszikusait, megemlékezik Farkas Ödön zeneszerzői pályafutásáról, dolgozatot közöl *Liszt Ferenc és a cimbalom* címmel. Ekkoriban állandósul a külön Természettudományi, Néprajzi valamint Zenerovat. A versírás terén Báró József és Nyiredy Géza tűnik ki.

A világháború utolsó éveiben Balázs Ferenc versei, jelenetei, szerző munkája előrevetítik nem mindennapi tehetségét. Mint a kör el-

nőke 1918 őszén részletes munkatervet állít össze.¹¹ Különösen három tevékenységi területet akar fellendíteni: a zenei kultúra terjesztését, az új kor íróinak (pl. Ady, Babits, Kosztolányi, Balázs Béla) megismertetését, a székely népmeseret tudatosítását (népdalok, balladák gyűjtése, előadása). 1919 februárjában felveszik a kapcsolatot a református és katolikus iskolák önképzőkörével, kölcsönösen eljárnak egymás üléseire, sőt néhány lapszámot litografálnak, s így azt eljuttathatják a testvérkollégiumokba. Ekkor jelenik meg László Gábor szerkesztésében a *Remény*. A *Kriza Önképzőkör lapja versszáma* című 48 lapos litografált füzet Balázs Ferenc, Baiiz Dénes, Jakab Géza, Erdős László és Singer József verseivel.¹²

Az 1920-as évek elején Kemény János a lap szerkesztője és legszorgalmasabb költője, írója, mellette Jakab Géza, a későbbi ismert költő verseivel, Végh József — neves újságíró — novelláival, Ferenczy Sándor — biológiatanárként tér vissza — illusztrációival kelt feltűnést. A lapot gépelik, litografálják. Beszámolnak a református Gyulai Pál Önképzőkör nyomtatásában megjelenő Reményének első számairól. Az újonnan kibontakozó sajtóéletben mindkét Remény fórum akar lenni, mely az intézet falain túl is észrevéteti munkatársai nevét, 1921 februárjában Kriza-önképzőköri tárlatot rendeznek, melyen Nagy Albert is kiállít, 1922-ben pedig Kriza-diákbalált. 1922-től Borbély István volt diákelnök lesz a kör felügyelő tanára. Ekkoriban tűnik fel Székely [Szabédi] László verseivel, s Borbély Samu, a tudományos rovat szerkesztője (utóbbi európai hírű matematikus) természettudományi írásaival. A lap szerkesztése elég felületesen történik, sok a fehér oldal, képnak kihagyott hely, befejezetlen szám.

A 20-as évek közepétől Mikó Imre és osztálytársai közül a színművész Kovács György, a fizikus László Tihamér terelik új irányba a kör munkásságát. Főleg Mikó ébreszti rá diáktársait a romániaság tudatára, az erdélyi kultúra hagyományainak vállalására. 1927 őszén elnöki megnyitójában célul tűzi ki a román irodalom és történelem alaposabb megismerését, majd így folytatja: az önképzőkörben „Tartottak felolvasásokat nagy emberekről, szavaltak idegen költőktől, de egyet elfelejtettek: Erdélyt. Azt, hogy itt nekünk erdélyi irodalmunk, erdélyi költészetünk van, és hogy Erdély az, ami hozzánk legközelebb áll. Nem foglalkoztak erdélyi problémákkal, nem szavaltak erdélyi költőktől. Pedig ha a középiskolából kikerülünk, a mi számunkra nincs más hátra, mint itt maradni ezen az erdélyi rögön.“ Ennek szellemében ír Mikó cikket a transzilvanizmusról, Erdély történeti hivatásáról a fejedelemség korában, Mikes Kelemenről, Jósika Miklósról, Ady és Erdély kapcsolatáról, Brassairól, fordít Negruzzi, Caragiale, Brătrescu-Voinești novelláiból. És ő állítja össze a kör utolsó nyomtatott emléket: *Almanach a kolozsvári Unitárius Főgimnázium „Kriza Önképzőkörének“ 1927—28. évről*. A végzős osztály tanulóinak 12 verse, cikke, tanulmánya olvasható a 73 lapos, Borbély István előszavával kezdődő kis kötetben. Mint a Reménybe saját keze írásával bejegyzi Mikó: e kis kötetet egy szép hagyomány méltó lezárásának szánták.¹³

Míg a többi kollégium hiába kérvényezte önképzőköre engedélyezését, az unitáriusok mint „Ferencz József Unitárius Kör“ 1930 őszétől Vári Albert irányításával folytatják tevékenységüket, elég rendszertelenül a Remény is megjelenik. Kiadója Bodor András, a leendő történész,

aki népköltészetünkről ír, Gálffy Mózes, a későbbi nyelvész pedig a sakkjáték történetét ismerteti. 1935/36-ban Székely [Kormos] Gyula szerkeszti a Reményt, Ady költészetéről cikkezik, 1937/38-ban Márkos András a kör elnöke, Létay Lajos a szerkesztő és kiadó egyszemélyben. Első verseit őrzik e lapok. Jó harminc évvel később így emlékezett vissza ekkori munkájára: „Fiatall szívvel még, kézírásos, egyetlen példányban megjelenő lap fölé hajoltam szabad óráimban régi szombat, vasárnap délutánokon: egybeszerkeszteni, lemásolni a nagy gonddal meghúzott keretbe diáktársak írásait, novellát és verset, riportot és tudományos beszámolót, illusztrálni őket gallyal és virággal, mikroszkóppal és futball-labdával, ahogy azt a műfaj éppen megkívánta, szárítgatni, simítgatni a lapokat, ráhajtani szépen a borítót, rajta a Reménnyel — hogy betegyük aztán a könyvtárba, a régiék mellé. Lehetett-e reményünk rá, hogy bárki is elolvassa a szerkesztőn, szerkesztőkön kívül?”⁴⁴

1939 januárjától gépelik, 1940-től litografálva sokszorosítják a Remény füzeteit. Bennük Jánosházy György és Sinka Zoltán versei, Zsakó János elbeszélése.

1943-ban készült az utolsó Remény-szám. Az önképzőkör, mely 1940-től újra Kriza nevét viselte, 1947-ig folytatta munkáját. (A Remény hagyományait az immár Brassai Sámuel nevét viselő líceum 1967-ben megindított diáklapja, a *Fiatall szívvel* viszi tovább, újabb és újabb generációkat vezetve be az önképzés, írás, szerkesztés műhelytitkaiba, nem feledkezvén meg az anyanyelv és erdélyiség szép örökségéről.)

JEGYZETEK

1. A kolozsvári *Unitarium Collegium* Ifjúsági olvasó és irodalmi körének múltja. Írta Kozma Ferenc. Kolozsvárt, a Róm. kath. lyceumi nyomda betűivel. 1887. 44. l. (Kozma tanévenként ismerteti 1829—30-tól 1867-ig az olvasókörrrel kapcsolatos tudnivalókat, s jellemzi a fennmaradt kéziratok antológiákat, diáklapokat. Közli az álnévek feloldását. Kozma lehetett az első, aki elrendezte ezt a kéziratok anyagot.) Nagyrészt Kozma adatait veszi át Józsa György *140 éve indult c. írása* (Fiatall Szívvel 4—5, sz. 1970.).

2. Az Unitárius Kollégium kéziratára Románia Szocialista Köztársaság Akadémiaja kolozsvári fiókjának könyvtárába került, szakszerű katalógusát dr. Lakó Elemér készítette el (*Catalogul manuscriselor unitariene păstrate la Biblioteca filialei Cluj-Napoca a Academiei R.S.R.* Vol. I—II. 973 l.; vol. III. [index] 241 l.). E gépiratos katalógus alapján véglegesen tisztázni lehet, hogy milyen cím alatt mi maradt fenn. Alább kivonatossan közöljük a diáklapok címjegyzékét és raktári számát: *Hajnal* 1875—1880. 397 l. (Ms. U. 957), külön iktatva: *Hajnal* 1874/75 (Ms. U. 1330), *Hajnal* 1881/82 (Ms. U. 1375); *Remény* I—XLVIII. kötet 1834/35 — 1943 (Ms. U. 1298), külön iktatva: *Remény* (1837—1839 (Ms. U. 1306/G). *Remény* I—II. kötet 1907/8—1908/10 (Ms. U. 1326), *Remény*. Planck — ünnepi szám 1924. (Ms. U. 1298/A); *A Kriza Önképzőkör jegyzőkönyvei* I—XXIV. kötet 1903—1947 (Ms. U. 1299); *Fény és Arny* I—IX. kötet 1864—1875 (Ms. U. 1299/A); *Heti Lap* 1845/46. 153 l. (Ms. U. 1304); *A Barátság Láncza* 1829/30. 72. l. (Ms. U. 1306/A); *Emlény* 1830/31. 80 l. (Ms. U. 1306/B); *Bírálati Tár* 1832—1839. 64 l. (Ms. U. 1306/C); *Beszédvár* 1834—1853. 140 l. (Ms. U. 1306/D); *Serdület* 1835/36. 123 l. (Ms. U. 1306/E), *Serdület* 1836/37. 44 l. (Ms. U. 1306/F); *Virulat* 1837. 71 l. (Ms. U. 1306/H); *Ébredő* 1837/38 (Ms. U. 1306/I); *Rózsa-levelek* 1853. 188 l. Ms. U. 1578); *Eszme bimbó* 1876/77. 108 l. (Ms. U. 1920/A); *Diák lap* I—II. füzet 1911 (Ms. U. 1920/B); *Kikelet* 1862/63 I—II kötet (Ms. U. 2169); *Diák*. Szerkeszti Székely [Szabédi] László. 1921 (Ms. U. 2172); *Múzeumkert*. Szerkeszti Fabinyi Rudolf. 1892. (Ms. U. 2259); *Jövendő* 1987. 33 l. (Ms. U. 2400); *Koppantó* 1869 (Ms. U. 2442). A diáklapokat rendszerint tanévenként számozták, a Remény esetében gyakran, csak elszórt számok maradtak fenn, két-három

tanévről alig egy kötegni, ezeket naptári évenként rendezték dossziéba. Különbösen az eredeti számozás néha hibás, nem következetes.

3. S. F. [Schedel Ferenc]: *Szépliteratura. Remény*. Zsebkönyv 1839. [stb]. FII-GYELMEZŐ az egyetemes literatura körében III. évf. (1839) 17. sz. (ápr. 30.) 273—282. h. Schedel (Toldy) Ferenc így fejezi be hosszú ismertetését: „Mindenesetre pedig az oly szűk eszközű, oly csekély módú, de annál lelkesb vezéreltű kolozsvári unit. collegiumé marad a' dicsőség, miszerint első volt, mely annyi szép erőt ébresztes és központosította a' literatura' egyik legfontosabb és hatóbb ága' ily, szerencsés művelésére. [...] Vajha e szent akarat 's hű szorgalom el ne múlnék, 's a' legszebb reménnyel biztató kezdet magához méltó lelkes folytatókat találja!”

4. *Remény*. Zsebkönyv 1839. Kolozsvártt. A' Királyi Lyceum betűivel. 377 + VIII. l.; *Remény*. Zsebkönyv. Szerkesztő Szentiváni Mihály. 1840. Kolozsvártt. A Kir. Lyceum betűivel. 308 l.; *Remény*. Zsebkönyv. Szerkesztő Szentiváni Mihály. 1841. Kolozsvártt. A Kir. Lyceum betűivel. 322 l.

5. A Szentiváni diákkorában összeállított kéziratok kötetéről és a Remény zsebkönyvekről Antal Árpád *Szentiváni Mihály* (Bukarest 1958) c. monográfiájában ír. Lásd még: Hofbauer László: *A Remény című zsebkönyv története (1839—1841)*. Cluj—Kolozsvár 1931. (Erdélyi Tudományos Füzetek 30. sz.)

6. *Remény*. Emlékkönyv. Kiadja a kolozsvári Unitárius Főtanoda Ifjúsága, Kolozsvártt, 1871. Ny. Gámán J. örökösei könyvny. 224 + IV l. Lendvay—Latkóczy Anna úrasszonynak ajánlva a kötet.

7. A kolozsvári diáklapokról lásd bővebben: Gaal György: *Diáklapok másfél-száz éve*. Korunk Évkönyv 1974. 269—281. l.

8. Vö. Gaal György: *Hajnaltól Hajnalig*. Hajnal. Új folyam 1. sz. (1972) 21—26. l.

9. „Legalább én sokkal többre becsülöm, ha valaki vidékének fekvéséről, éghajlatáról, gazdasági terméyeiről, ipari telepeiről, történelmi nevezetességéről, népe szokásairól, mondáiról, babonáiról könnyű vagy nehéz megélhetéséről s ennek okairól és kivándorlásáról tart egyszerű, saját tapasztalata szerinti értekezést, melyből mi kétségtelenül sokat tanulunk, mintha felolvas egy szerelmi nyögdelmekkel megrakott novellát, melyen csak frázisgyűjtése ügyességét mutatja meg” — írja többek között *Az önképző kör célja* c. folytatásos cikkében (VI. sz. 1905. nov. 11. 47—48. l.). Az 1905/6-os kötet végén tartalomjegyzék. Eszerint a prózai írások közül alkalmi 31, értekezés 11, elbeszélés 10, leírás pedig 3, a költemények közül önálló 36, fordítás 2.

10. Lakatosnak mindkettő keresztnéve, diákkorában *Imreként* szerepelt, érettségi idején osztályfőnöke javaslatára tért át az *István* használatára. (Lakatos István személyes közlése)

11. „Az önképzőkör feladata az, hogy a már az iskolában nyiladozó tehetségeknek teret nyisson, azokat fejlessze, csiszolja, esetleg megnyírbálja ha vad hajtásokat hajt[anak]. [...] De egy önképzőkörnek célja az is, hogy azt a nagyobb részt is művelje, amely nem szerepelni, hanem érdeklődni jött az ülésekre. [...] Így meg kell ismertetni a kör tagjaival a híres írókat, költőket, tudósokat, zene-költőket, a különféle népek termékeit, tehát népdalait, népszokásait, de ezt csakis úgy teheti meg [a kör], ha az év elején előterjeszti: mit akar az éven keresztül tenni, és abból a munkából mindenki magára vállalja az ő hozzá illő részeket” — kezdi Balázs az *Elnöki előterjesztést* a Kriza Önképzőkör 1918/1919 évi munkatervéről, majd programjavaslatát pontokba foglalja (II. sz. 1918. nov. 16. 4—5. l.).

12. Könyvtári jelzete: Ms. U. 2171.

13. *Almanach a kolozsvári Unitárius Főgimnázium „Kriza Önképzőkörének” 1927—28. évről*. Kiadja a Kriza Önképzőkör. Cluj—Kolozsvár, Corvin könyvnyomda 1928. Ajánlása: „Ezt a könyvet ajánljuk az ALMA MÁTERNEK, mely tíz emberöltő óta bocsátja a világba vendiákjait, s mely nyolc évig nekünk is a Múzsák és Erények jegyében volt nevelőanyánk”. A tartalomjegyzékkel ellátott, kötött szerkesztett kéziratban Remény-évfolyam végén Mikó ismerteti az *Almanach* történetét, költségvetését, megírja, hogy 350 fűzött és 50 kötött példányt nyomattak, sőt a sajtóvisszhangra is utal (Unitárius Közönlöny, Erdélyi Szemle, Ifjú Erdély, Vendiákok Lapja).

14. *Ifjúság és remény*. Fiatal szívvel 2. sz.

A TEMPLOM BELSŐ DÍSZÍTÉSE

Sokan feltették nekem a kérdést, hogy miért nem díszítik székelyföldi templomainkat is olyan szép népi himzések, szöttesek, varrottasok, mint pl. Kalotaszegen. Ilyen a Székelyföldön nincs, vagy nem varrják az asszonyok?

Mit felelhettem volna ezekre a kérdésekre én, aki a Székelyföldön nőttem fel olyan családban, ahol a hagyománytisztelet apáról-fiúra szállt. Ismertem ugyan a Haáz Rezső és dr. Molnár István néprajzkutatók fáradhatatlan munkával összegyűjtött székely népi himzések, varrottasok múzeumban őrzött anyagát, de sem szülőfalumban (Újszékely), sem a környékén nem láttam olyan székely asszonyt, aki ezt a himzést varrta volna, sem pedig egyetlen olyan lakás- vagy templombelsőt, amelyet ilyen székely népi himzés díszített volna.

Kelemen Lajos egyik tanulmányában arról olvashatunk, hogy „egy-egy egyházak ... a XVII. és XVIII. század házi iparának — mondhatni művészetének — sok becses emlékét őrizték meg ... csak a Maros-köri református esperesség régi matriculája többet sorol fel e két századon keresztül 1000 olyan kendőnél, terítőnél, varrottasnál és himzésnél, melyek régebbi vagy újabb ajándék gyanánt az eklézsiák birtokába kerültek; a sokkal kisebb Maros-köri unitárius esperesség egyházaiban pedig ugyanezek száma néhány százra ment ... A datáltak közül a legrégebbi 1696-ból származik ... A kétségtelenül XVIII. századi himzések sorát egy 1721-ben ajándékozott másfél méter hosszú és fél méter széles gyolcs kendő nyitja meg ... A terítő két végén az adományozás historikumát olvashatjuk. Egyik végén: ÚJSZÉKELYI PÁP ERZSÉBETH ADTA ISTEN DICSŐI/TÉSÉRE. Másik végén: ANNO 1721“.*

Ezt olvasva mind jobban kezdett foglalkoztatni az a gondolat, hogy vajon miért nem díszítik templombelsőinket most is „a háziipar művészetének“ ezek a „becses“ darabjai. Mi az oka annak, hogy templomaink nagy részében ma is a bársonyterítők az úrasztala, a szószek és a papiszék egyetlen dísze. S ha kis hányadába be is került a népi himzés, miért ütközik még napjainkban is megmagyarázhatatlan ellenállásba az a jószándék, amellyel hozzáértő, lelkes emberek próbálják bevinni ezt a himzést templomainkba.

Ennek magyarázatát annál is nehezebb megadni, mert országunk nemzetiségi politikája folytán lehetővé vált, hogy szakembereink feltárják és megismertessék a nagyközönséggel népművészeti értékeinket és hagyományainkat. Az utóbbi évtizedekben egymás után jelentek meg különböző tájegységeink népművészeti monográfiái, varrottas- és szöttesalbumok.**

* *Művészettörténeti tanulmányok*. Bukarest, 1977. 175–176.

** Kós Károly — Szentimrei Judit — Nagy Jenő: *Kászoni székely népművészet*. Bukarest, 1972; Uők: *Szilágysági magyar népművészet*. Bukarest 1974; Uők: *Moldvai csángó népművészet*. Bukarest 1981; Péntek János: *A kalotaszegi népi himzés és szókincse*. Bukarest 1979; Csizsér Imre — Kovács Dénes: *Csikszentkirályi keresztiszemesek*. Csíkszereda 1974; Csulak Magda — Gazdáné Olosz Ella: *Százhuszonöt magyar szálánvarrott himzésminta. Arapatak*. Sepsiszentgyörgy 1972; dr. Molnár István — Molnár Kálmán — Kovács Dénes: *Sóvidéki keresztiszemesek*. Csíkszereda 1971; Szabó Botár Erzsébet — G. Biró Katalin: *Lóvétei szedettesek*. Csíkszereda 1978.